

EGERESI ZOLTÁN

TÖRÖKORSZÁG ÉS A NYUGAT-BALKÁN KAPCSOLATÁNAK DINAMIKÁJA AZ AKP ALATT

Törökország térnyerése a Nyugat-Balkánon¹ nemcsak a régióban, de nemzetközi szinten is egyre nagyobb figyelemre tett szert. Az ország, amely 1952 óta NATO-tag és évtizedek óta az Európai Unió tagja kíván lenni (1999 óta tagjelölt, 2005 óta pedig tartanak a csatlakozási tárgyalások) több tényezőnek köszönhetően egyre inkább egy külső hatalmi centrumként jelenik meg, amely a nyugati szövetségeseitől függetlenül, azokkal szemben igyekszik politikai és gazdasági befolyásra szert tenni a régióban, más nagyhatalmak, így Oroszország vagy Kína mellett. Ebben szerepet játszik a török gazdaság megerősödése (főleg a 2000-es évek folyamán), illetve az autoriter államépítés és a nyugati szövetségeseikkel szemben alkalmazott konfrontatív külpolitika, amely az utóbbi években egyre látványosabban jelenik meg.

A régiós országokkal kialakított kapcsolatok eltérnek a szomszédos Bulgáriával és Görögországgal fenntartott viszonytól. A kettő közül mindkettőben komoly fenntartásokkal vannak a török befolyásszerzés iránt (a török intézményrendszer sem tudott annyira megjelenni), s míg az előbbi megtalálta a modus vivendit, az utóbbival a konfliktusok hosszú listája alakult ki Ciprus kérdésén, a területi vitákon és kisebbségi kérdéseken, az oda menekült gülenistákon át a migrációs válságig.

A 2010-es évek derekán a nyugat-balkáni kapcsolatok – a görög, de különösen a közel-keleti relációhoz képest – relatív kiegyensúlyozottsága miatt többen úgy látták, hogy egy aranykorról² beszélhetünk. Ez több szempontból helytálló, azonban az utóbbi években több, problémákat okozó tényező jelent meg.

A tanulmány azt kívánja megvizsgálni, hogyan, milyen dinamikák mentén alakult Ankara nyugat-balkáni külpolitikája az utóbbi közel két évtized során. Alaptézisei, hogy 1) Törökország elsősorban soft külpolitikai képességeire alapozva a muszlim csoportok fölötti védnöki szerep (és ezzel együtt befolyás) biztosítására törekszik, amelyet 1a) a közös történelmi, vallási és kulturális kötelékek miatt a török belpolitikában is felhasznál, s amely 1b)

¹ A kifejezés alatt Albániát és a volt Jugoszlávia államait, így Bosznia-Hercegovinát, Észak-Macedóniát, Horvátországot, Koszovót, Montenegrót, Szerbiát, Szlovéniát értjük.

² EKINCI, Mehmet Uğur: A Golden Age of Relations: Turkey and the Western Balkans During the AK Party Period, *Insight Turkey*, 2014, 16/1, 103–125. p.

pragmatikus együttműködésre vezet a kooperatív, nem-muszlim vezetőkkel is. A kapcsolatokban a 2016-os puccs abban hozott el új dinamikát, ahogy 2) komoly szerepet kapott a Fethullah Gülen-féle mozgalommal³ való küzdelem.

A térség vallási-etnikai arculatának kialakulása: muszlimok a Balkánon

Az Oszmán Birodalom 14. századi balkáni megjelenése nemcsak a régió történelmét változtatta meg gyökeresen, hanem a vallási-etnikai arculatát is. A bizánci telepítési politika mintegy folytatásaként megkezdődött különböző török etnikumú csoportok áttelepítése Anatóliából (lásd a nomád yörükök), főleg a mai Bulgáriába, Macedóniába és Észak-Görögországba, illetve több régióban teret nyert az iszlám a lakosság tömeges valláscseréjével (ebben a különböző dervisrendek, főleg a bektasik és naksibendik úttörő szerepet játszottak). Ez egyes térségekben gyorsabban (Bosznia egyes részein már a 15. század végére), máshol lassabban (lásd albánság) ment végbe. Végeredményben az eddig is tarka etnikai arculat mellé egy, ezt még inkább színesítő vallási mozaik társult: a muszlim hitet felvevő bolgárokból lettek a pomákok (főleg a Rodopéban), a Macedóniában élő szláv muszlimokból a torbesik, a mai Bosznia és a Szerbia-Montenegró határvidékén lévő Novi pazari szandzsák területén élő muszlim szlávokból egy elhúzódó nemzetté válási folyamatként pedig a bosnyákok. A már az oszmán hódítás előtt is vallásilag megosztott (katolikus-ortodox) albánság jelentős része felvette a muszlim hitet. A vallási sokféleséget csak tetézte, hogy az iszlámon belül is különböző irányzatok nyertek teret, így például jelentős támogatottságra tettek szert a bektasik (jelenleg a központjuk Albániában található, ahol a legutóbbi népszámlálás szerint a lakosság hivatalosan mintegy 2-3%-a követi ezt a hitet).

Az Oszmán Birodalom fokozatos kiszorulása a Balkán-félszigetről 1683-ban, a vesztes bécsi ostrommal vette kezdetét, majd a 19. század első felétől kezdve gyorsult fel (Szerbia és Görögország elszakadása, majd későbbi területi terjeszkedésük), hogy az I-II. Balkán háborúk (1912-1913) végére kialakuljanak a jelenlegi határok, melynek eredményeképp a birodalom – ma már Törökország – mindössze 24 ezer km²-t őrzött meg a korábbi, közel 700 ezer négyzetkilométernyi balkáni hódításaiból. A fokozatos kiszorulás ered-

³ Fethullah Gülen hitszónok vallási mozgalma a hidegháború alatt jött létre Törökországban. Azzal tűnt ki a többi, hasonló szerveződés közül, hogy jelentős hangsúlyt fektetve az oktatásra és a nemzetközi megjelenésre a világ számos országában jelentek meg alapítványai, nyitott oktatási intézményeket – az 1990-es évektől a török soft power különösen sikeres képviselőjeként. Egy 1999-es botrányt követően a vezető az Egyesült Államokba költözött, s onnan támogatta az AKP hatalmi építkezését és a vele szemben álló hadsereg és szekuláris establishment meggyengítését. A két „szövetséges” viszonya 2013 után megromlott, a kialakult belharc végül a 2016-os puccskísérlésben csúcspontot ért el.

ményeképp jelentős népmozgások zajlottak, ami a muszlim lakosság fokozatos visszaszorulásában (s egyre inkább anatóliai áttelepedésében) manifesztálódott, melyet a keresztények anyaországukba történő áttelepedése kísért. Ennek a folyamatnak a csúcspontja a görög–török lakosságcsere jelentette, aminek és az azt megelőző háborús pusztításnak és menekülésnek köszönhetően az ortodox vallásúak száma mintegy 1,5 millióról kb. 100 ezer főre csökkent, s cserébe mintegy 360 ezer muszlim érkezett Törökországba.⁴

A lakosságcserek azonban nem értek véget a 20. század folyamán sem. Bulgária és Törökország között több egyezmény segítette a muszlimok áttelepedését, így az 1925-ben kötött is, de kényszer hatására a török kisebbség jelentős átköltözésére is volt példa, így 1950–51-ben, vagy az 1985-ben fellángoló átnevezési kampányt követő időszakban, amit az ún. nagy kirándulás zárt le 1989-ben, amikor pár hónap alatt mintegy 320–350 ezer török kelt át Törökországba (a kisebbség mintegy harmada).⁵

Hasonló lakosságcserek köttetnek Romániával. Jugoszláviából az 1950-es évek folyamán több százezer albán, bosnyák és török telepedett át Anatólia nyugati tartományába. A hidegháború vége utáni konfliktusok újabb menekülthullámokat indítottak el, aminek keretében több tízezer bosnyák és kosovói került Törökországba.

A háborúk lezárulásával a vándorlási folyamat nem állt meg, az 1990-es években sokan telepedtek át a gazdag Márvány-tengeri térségbe, főleg Bulgáriából.⁶ Az uniós csatlakozással ez a folyamat jelentősen lelassult, a bulgáriai törökség immár bolgár társaihoz hasonlóan a gazdagabb uniós tagállamok felé veszi az irányt.

A háborúknak, lakosságcsereknek, áttelepítéseknek és gazdasági migrációnak köszönhetően jelentős mértékben átalakult a Nyugat-Balkán vallási arculata az utóbbi 100–150 évben. A régióban végzett legutóbbi népszámlálások szerinti adatok alapján a 2010-es években mintegy hat millió főt tett ki a muszlimok száma, részaránya pedig megközelítőleg 25%-ot.

⁴ İÇDUYGU, Ahmet – SERT, Deniz: The Changing Waves of Migration from the Balkans to Turkey: A Historical Account, In: VERMEULEN, Hans – BALDWIN-EDWARDS, Martin – VAN BOESCHOTEN, Riki (eds.): *Migration in the Southern Balkans. From Ottoman Territory to Globalized Nation States*, Springer, 2015, 85–104. p., 92. p.

⁵ L. bővebben: EGERESI Zoltán: Török anyaország és a török kisebbségek kapcsolata a 20–21. században, *Kisebbségkutatás*, 23. évfolyam, 1. szám, 2014, 52–73. p.

⁶ L. bővebben: ÖZLEM, Kader: *Türkiye'nin Balkan Türkleri Politikası (1991-2014)*, Dora, Bursza, 2016.

1. táblázat
Muszlim lakosság a Nyugat-Balkán országában a legutóbbi
népszámlálások adatai alapján

Ország	Létszám	Lakosságon belüli arány (%)
Koszovó*	1 660 000	96
Albánia	1 640 000	59
Bosznia	1 770 000	50
Észak-Macedónia	700 000	33
Montenegró	120 000	19
Szerbia	220 000	3
Horvátország	50 000	1,5
Szlovénia	20 000	2

* az észak-koszovói szerbek bojkottálták a népszámlálást

Forrás: Statisztikai hivatalok⁷

Ez az arány alacsonyabb a több mint száz évvel ezelőttihez képest, azonban még mindig jelentősnek mondható. A régió több kisebb államában abszolút többséget – Albánia, Koszovó és Bosznia-Hercegovina – alkotnak, míg Észak-Macedóniában legalább a lakosság harmadát teszik ki, illetve több országban alkotnak kisebb-nagyobb kisebbségi közösségeket. Az oszmán hódításból teljesen (Szlovénia) vagy részben (Horvátország) kimaradó államokban⁸ lévő muszlim közösségek javarészt a 20. századi bevándorlásnak köszönhetően jöttek létre, számuk pedig elhanyagolható.

A muszlim csoportokon belül, a nyugat-balkáni területeken jelentős török kisebbség csak Észak-Macedóniában (mintegy 70 ezer fő) és Koszovóban (mintegy 20 ezer fő) él. A régióban lévő török diaszpóra kicsinynek mondható, kevesebb, mint 40 ezer főt tesz ki. A török Külügyminisztérium 2019 elején publikált adatai alapján összesen 37 250 állampolgár él a Nyugat-Balkánon. A

⁷ Több országban a népszámlálások erősen átpolitizált volta, s egyes csoportok távolmaradása (lásd észak-koszovói szerbek) jelentős mértékben megnehezítik a pontos adatok közlését. Észak-Macedóniában az albán és macedón közösségek közötti feszültségek miatt 2002 óta nem is tartottak népszámlálásokat. Továbbá az országok statisztikai hivatalai rendszerint nem tartalmazznak arról megbízható adatokat, hogy hányan vándoroltak ki az országokból. Vélhetően a régió a hivatalos adatokhoz képest több százezer vagy akár milliós nagyságrendben veszített lakosságából a kivándorlásból kifolyólag a legutóbbi népszámlálások óta.

⁸ Ugyan Montenegró törzsterületeit nem inkorporálta az Oszmán Birodalom, a későbbi terjeszkedések miatt jelentős számú bosnyák került a mai országhatár mögé.

török külpolitikában oly nagy figyelmet kapó Boszniában 10 700, Észak-Macedóniában 12 ezer, Albániában pedig 8 ezer török állampolgár él. Koszovóban és Montenegróban 3500 és 2000 fő, míg Szerbiában, Horvátországban és Szlovéniában számuk együttesen alig haladja meg az 1000 főt.⁹

A Balkán Törökországban

A Török Köztársaság kikiáltásától, 1923-tól a 20. század végéig mintegy 1,6 millió ember vándorolt a Balkánból az országba.¹⁰ Az áttelepítések és gazdasági migráció révén népes bosnyák, albán vagy éppen bulgáriai török közösségek jöttek létre Törökországban, főleg Isztambulban és vonzáskörzetében, Burszában és Izmirben. Egyes isztambuli negyedek, mint például Bayrampaşa vagy Pendik fejlődése szorosan összefügg a 20. század második felében főleg a Novi pazari szandzsák területéről érkező bosnyák betelepülőkével, akik még egyes negyedekben jelenleg is komoly közösséget alkotnak.¹¹ Hogy hány etnikai bosnyák és albán él az országban, arra nincsenek források, mivel a török népszámlálások 1965 óta nem szolgáltatnak adatot etnikumra és anyanyelvre vonatkozóan. Az 1965-ös népszámlálás szerint nem volt nagy a nyugat-balkáni nyelveken beszélők közössége,¹² amely a nagyvárosokban még gyorsabban asszimilálódott, noha sokak megőrizték kulturális köteléküket. Több tucat bosnyák, koszovói, vagy a tágabb kontextust vizsgálva: bulgáriai török szervezet működik Törökországban, amelyek tagjaik számára kulturális programokat, (akár balkáni) kirándulásokat is szerveznek, illetve korlátozottan, de egybekezdnek belefolyni a helyi politikai életbe is.¹³

⁹ Ülkelere göre Türk vatandaşlarının sayısı, *Hürriyet*, 2019. február 6., <<https://www.hurriyet.com.tr/galeri-ukelere-gore-turk-vatandaslarinin-sayisi-41107744/15>> (letöltve: 2020. 05. 03.).

¹⁰ İÇDUYGU-SERT: i.m.

¹¹ SCHAD, Tomas: *The Rediscovery of the Balkans? A Bosniak-Turkish Figuration in the Third Space between Istanbul and Sarajevo*, İstanbul Bilgi University, European Institute, Working Paper No. 8., 2015, <https://eu.bilgi.edu.tr/media/files/WORKING_PAPER_8-041215.pdf> (letöltve: 2020. 05. 04.).

¹² Az 1965-ös népszámlálás szerint albánt anyanyelvként 12 ezren, második nyelvként közel 40 ezren, a bosnyákot anyanyelvként 17 ezren, második nyelvként közel 35 ezren, szerbet és horvátot anyanyelvként 7 ezren, második nyelvként pedig 59 ezren beszéltek. Így a feltételezhetően nyugat-balkáni kötődésű, nem török származású emberek megközelítőleg 170 ezren lehettek, ami az akkor 31 milliós lakosság nagyjából fél százalékát tette ki. A nyugat-balkáni kötődésű törökök száma ennél valamivel magasabb lehetett. L.: ZEYNELOĞLU, Sinan - CİVELEK, H. Yaprak - COŞKUN, Yedigir: Kürt sorununda antropolojik ve demografik boyut: Sayım ve araştırma verilerinden elde edilen bulgular, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 2011 8/11, 335-384. p., 350. p.

¹³ ÖZGÜR-BAKLACIOĞLU, Nurcan: Türkiyenin Balkan Politikasında Rumeli ve Balkan Göçmen Dernekleri: Beklentiler, Roller ve Sorunlar, In: *Sivil toplum ve Dış Politika*, Bağlam, Isztambul, 2006, 77-118. p.

A török vagy éppen bosnyák¹⁴ döntéshozók minden esetre sokmillióst tömegről beszélnek, még akkor is, ha ennek döntő többsége igencsak csekély balkáni affiliációval rendelkezik,¹⁵ s legtöbb esetben is csak a dédapa, nagymama szandzsáki, macedóniai vagy épp bulgáriai származása van számon tartva a családi legendáriumban. A bevándorló – muhacir – eredet fontos identitásképző része az amúgy is családi gyökereit mélyen ápoló török társadalomban, amelynek nemzetépítésében már a kemalista időszak elején is a nemzet részeként kanonizálták a volt oszmán területekről, főleg a Balkánról érkezőket.¹⁶ Mindenesetre ez egy indokot ad arra, hogy miért lépjen fel Törökország a muszlimok támogatójaként a régióban.

A balkáni diaszpórák jól mediatizálható jelenléte mellett azonban a történelmi kontextus is nagy súllyal esik latba: a török (általános és középiskolai) történelem tankönyvek és történész szakma részben balkáni államként rajzolta meg az Oszmán Birodalmat, ahol Rumélia legalább olyan fontos szerepet játszott, mint Anatólia. Ezt plasztikusan fejezi ki az a tény, hogy a nagyvezírek hatszáz éves történelme alatt nagy számban találunk soraik között albán és szláv származásút, míg bizonyítottan arabot csak egyet – őt is a birodalom utolsó éveiben. A balkáni identitás – más régiós identitások mellett – az AKP által gyakran használt politikai narratíva része.¹⁷

Ráadásul olyan, jelentős muszlim/török lakossággal rendelkező nagyvárosok, mint Tirana, Szkopje vagy Thesszaloniki a trianoni békeszerződéshez képest alig nyolc évvel korábban vesztek el a birodalom számára. A folyamatos bevándorlások – amelyet a török állam is támogatott, különösen az 1920-es és 30-as években, amikor súlyos háborús pusztítások és a lakosságvesztés után kellett „újranépesíteni” a kis-ázsiai félszigetet – ráadásul segítettek újraélni és folyamatosan újraértelmezni a Balkán elvesztését, illetve a muszlimok helyzetének alakulását.

Az 1990-es évek boszniai háborúja különösen meghatározó volt ebből a szempontból. Törökországban a közvélemény a bosnyákokkal szimpatizált, tüntetéseket tartottak, s a politikai ellittel együtt kritizálta az ENSZ és a NATO elégtelen fellépését. Az iszlamista és nacionalista körök „keresztes hadjáratként,” mészárlásként, népirtásként értékelték az eseményeket, amelynek célja

¹⁴ Türkiye ile Boşnaklar arasında derin bir bağ var, *Hürriyet*, 2018. november 14., <<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/turkiye-ile-bosnaklar-arasinda-derin-bir-bag-var-41018941>> (letöltve: 2020. 05. 03.).

¹⁵ A 2008-ban a Nemzetbiztonsági Tanács számára készült jelentésben ugyan 2 millió bosnyákról és 1,3 millió albánról írnak, de kiemelik, hogy az utóbbiak döntő többségének semmi kapcsolata nem maradt Albániával. L.: Türkiye'deki Kürtlerin sayısı!, *Milliyet*, 2008. június 6., <<https://www.milliyet.com.tr/cadde/turkiyede-ki-kurtlerin-sayisi-873452>> (letöltve: 2020. 05. 04.).

¹⁶ L.: GÖKALP, Ziya: *Türkçülüğün esasları*, Ötüken, İstanbul, 2014.

¹⁷ DAVUTOĞLU, Ahmet: Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007, *Insight Turkey*, 2008, 10/1, 77–96 p.

a muszlimok kiszorítása Európából. Jól fejezi ki Turgut Özal (miniszterelnök 1983–1989, majd államfő 1989–1993) hírhedtté vált mondata, hogy Boszniának nem az lesz a sorsa, mint Andalúziának.¹⁸ Tansu Çiller miniszterelnökasszony 1994 februárjában a pakisztáni vezetővel, Benazir Buttóval együtt Sarajevóba látogatott.¹⁹

A bosnyákpárti kampányt igyekezett minden politikai erő a maga hasznára felhasználni. A bosnyákok háborús helyzete különösen jól rezonált az éppen ekkor megerősödő iszlamista politikai elitben. Az ő kezdeményezésükre szaporodtak el az országban az „Alija Izzetbegović” terek és a Bosna-Hersek sugárutak.²⁰ Ez az az időszak, amikor létrejött az első iszlamista segítség szervezet, az İHH (İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı), amely pont azért alakult, hogy a bajba jutott bosnyákokon segítsen.²¹ Szintén ez az az időszak, amikor Ahmet Davutoğlu – a későbbi külpolitikai főtanácsadó (2003–2009), külügyminiszter (2009–2014), majd miniszterelnök (2014–2016) – mint a majlajzai egyetem oktatója számos bosnyák hallgatót tanított, akiktől frissen értesült a háborús pusztításról.

Ezek a tényezők, így a balkáni kötődésű diaszpóra jelenléte, a történelmi és kulturális (vallási) kötelékek, illetve az iszlamista mozgalom fejlődésére közvetve ható balkáni események befolyásolták Törökország Nyugat-Balkán politikájának változását 2002, az Igazság és Fejlődés Pártjának (AKP) hatalomra jutása után.

Az iszlamista gyökerű AKP a kultúrpolitikában az Oszmán Birodalom – már évtizedek óta zajló – rehabilitálását végezte el, s a kormánypárti narratívában a birodalmat egy toleráns, virágzó entitásként mutatták be, amelynek vezetősége erősen kötődött az iszlámhoz (hogy ez mennyire helytálló, ugyancsak kérdéses, de mindenképp elmozdulás a kemalista elmaradottság-képhez képest). Az oszmán örökség felértékelődése a kultúrában újabb lendületet adott a történelem újraértelmezésének, a műemlékek helyreállításának. A külpolitikát illetően pedig az Oszmán Birodalom volt részeinek a felértékelődését is jelentette, így territóriálisan a Balkánét, ahol ráadásul olyan muszlim népek élnek, amelyek anno ezer szállal kötődtek a birodalomhoz, sőt létezésüket (főleg a bosnyákok esetében) is a birodalomhoz lehet kötni.

Ebben a kultúrpolitikában a szrebrenicai népirtás fontos helyet kapott. Ugyan nem számít ünnepnapnak Törökországban, de rendszeres megemlékezéseket tartanak (különösen a bosnyák affiliációval rendelkező városokban,

¹⁸ ÖZAL, Turgut: Bosna-Hersek Mitingi'ndeki Konuşma, *Türkiye Günlüğü*, 1993/22, 8–15. p.

¹⁹ Dünya, Çiller'i konuşuyor, *Geçmiş Gazete*, 1994. február 4., <<http://www.gecmisgazete.com/haber/dunya-ciller-i-konusuyor-14449?tamBoyut>> (letöltve: 2020. 05. 02.).

²⁰ ÖKTEM, Kerem: Global Diyanet and Multiple Networks: Turkey's New Presence in the Balkans", *Journal of Muslims in Europe*, 1/2012, 27–58. p.

²¹ KURTULUŞ, Begüm: Türkiye'nin Kamu Diplomasisinde Sivil Toplum Kuruluşlarının rolü: İnsani yardım Kuruluşları ve İnsani Diplomasi Perspektifi, *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi*, 2015, 185–214. p., 202. p.

kerületekben), s a török tv-csatornák kiemelten foglalkoznak az eseménnyel (nem véletlen, hogy a Török Fejlesztési és Segélyezési Ügynökség – TİKA Szarajevóban egy, a mézárólásról szóló állandó kiállítást nyitott). Számos városban vagy nagyvárosi kerületben emeltek az utóbbi évtizedek során emlékműveket – noha kifejezetten a bosnyák diaszpóra által is lakottak jártak ennek az élén,²² de találunk példát más városokban is. A belpolitikai és török-bosnyák relációban nagyobb szerepet játszó Szrebrenica olykor más szinten is szerepet kaphat, így például 2017 márciusában, amikor Hollandia nem engedte meg, hogy török politikusok kampányt folytassanak az ország területén, Erdoğan – többek között – úgy nyilatkozott, hogy „szrebrenicai mézárólásról ismerjük a hollandokat”²³ – ezzel is célozván a holland békefenntartók asszisztálására.

Az oszmán örökség bemutatása a hazai közönségnek is fontos része a Balkán-politikának. Ugyan arról sok szó esik – a későbbiekben e tanulmányban is –, hogy a TİKA mennyire aktív a régi, sokszor omladozó oszmánkori emlékek, így mecsetek, hidak, épületek felújítása terén, s ezzel milyen hatást vált ki a helyi közösségekben, azonban ezeknek a projekteknek legalább akkora szerepük van befelé, mint kifelé. Így a felújításokról szóló híradások – melyekben nem egyszer az oszmán múlt visszatérése jelenik meg – azt a neooszmán kultúrpolitikát erősítik, ami a török határokon belül is megvalósul. A közös múlt, történelmi örökség és annak pozitív megítélését – ami nem feltétlen vág egybe a helyi közösségek, főleg a keresztény népcsoportok emlékezetpolitikájával – a média mellett egyéb eszközök, így buszos tanulmányi kirándulások is erősítik. Különböző programok, jutalomutak keretében visznek diákcsoportokat a fontosabb oszmán kori emlékekhez a Nyugat-Balkánra.²⁴ A volt oszmán területekre látogató török turista pedig a fontosabb emlékeknél török zászlóval, vagy legalább a TİKA logójával találkozik, ami hirdeti, hogy a török állam jelen van, s odafigyel a történelmi örökségre.

Az összetartozás érzését számtalan kormány- és államfői beszéd is alátámasztani hivatott.²⁵ Így a 2010-es évek választásai után tartott győzelmi beszédekben Recep Tayyip Erdoğan többször is a Törökországot körülvevő országok sikereként is igyekezett beállítani a hatalmon maradását. Olyan fordulatok, hogy „ma Szarajevó annyira nyert [a választással], mint Isztambul,

²² ARSLAN, Zafer: İstanbul'da 'Srebrenitsa Soykırımı Anıtı' açıldı, *Anadolu Ajansı*, 2017. április 30., <<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/istanbulda-srebrenitsa-soykirimi-aniti-acildi/808593>> (letöltve: 2020. 05. 05.)

²³ Uő.: Türkiye ve Hollanda arasında Srebrenitsa polemigi, *BBC*, 2017. március 14., <<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39266210>> (letöltve: 2020. 05. 06.)

²⁴ Başarılı öğrencilerin ödülü Balkanlar oldu, *Hürriyet*, 2018. július 24., <<https://www.hurriyet.com.tr/basarili-ogrencilerin-odulu-balkanlar-oldu-40906915>> (letöltve: 2020. 05. 06.)

²⁵ ÖZTÜRK, Ahmet Erdi – AKGÖNÜL, Samim: Turkey: Forced marriage or marriage of convenience with the Western Balkans? In: *The Western Balkans in the World. Linkages and Relations with Non-Western Countries*, Routledge, 2019, 225–240. p.

Bejrút annyira, mint Izmir, Damaszkusz annyira nyert, mint Ankara²⁶ jeleztek a török befolyás képzelt vagy valós akciórádiuszát.

A török védnökség indoklásának példája az a sokak által is hangoztatott anekdota, miszerint Alija Izetbegović a halálos ágyán Erdoğan gondjaira bízta Boszniát.²⁷ Ezt erősíti Bakir Izetbegović – Alija Izetbegović fia, a SDA vezetője, Bosznia egyik elnöke²⁸ –, aki többször is kifejezte támogatását a török vezető iránt, illetve a török választási kampányokba is bekapcsolódott az AKP mellett.²⁹ A politikai támogatás nem maradt viszonzatlan, Erdoğan a boszniai választásokon Izetbegovićot támogatta.

Török külpolitika alakulása

A hidegháború folyamán Ankara rendkívül csekély mozgástérrel bírt a Balkánon (Bulgária a Varsói Szerződés tagja lett, Jugoszlávia harmadik utat követett, Albánia teljesen elszigetelődött, Görögországgal, noha az is NATO-tag lett, a ciprusi kérdés küldte mélypontra a kapcsolatokat). Ez a helyzet az 1990-es évek elején véget ért, ami egy nagyobb külpolitikai aktivitásnak nyitott utat. Noha az időszak elején a háborús konfliktusok miatt főleg a biztonságpolitikai megfontolások voltak a meghatározóak, hamar megjelentek azok az állami ügynökségek és nem állami szereplők, amelyek az Erdoğan-éra alatt is meghatározó szerepet játszanak Törökország balkáni jelenlétében.

A török kormányok az 1990-es évek elejétől kezdve fontos szerepet tulajdonítottak a Balkánnak, részben biztonsági megfontolások, másrészt pedig a török lakosság már említett szimpátiája miatt. A háborúkban Ankara mozgástere szűkös volt, s megfelelő képességek híján egyoldalúan nem, csak multilaterálisan lépett fel. Ezen megfontolásból számos ENSZ- és NATO-misszióban is részt vettek török katonai kontingensek, így Boszniában, Albániában, Koszovóban és Macedóniában is. Jelenleg a boszniai EUFOR-ban és a koszovói KFOR-ban vannak jelen török csapatok. Az 1990-es évektől kezdve számos katonai együttműködést írt alá a régió országaival, s támogatta részvételüket a NATO-missziókban (így például az első, Afganisztánba küldött macedón katonákat a török csapatoknál helyezték el) és magába a NATO-ba történő felvételüket is.

²⁶ Başbakan'dan üçüncü balkon konuşması, *Hürriyet*, 2011. június 12., <<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakandan-ucuncu-balkon-konusmasi-18015912>> (letöltve: 2020. 05. 06.).

²⁷ VRAČIĆ, Alida: Turkey's Role in the Western Balkans, Stiftung Wissenschaft und Politik, *Research Paper*, 11/ 2016, <https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2016RP11_vcc.pdf> (letöltve: 2020. 05. 07.).

²⁸ Bosznia-Hercegovinában a három nagy etnikai csoportból, a bosnyákból, a horvátból és a szerbből választott rotáló elnökség áll az ország élén.

²⁹ BÜYÜK, Hamdi Firat – ÖZTÜRK, Ahmet Erdi: The Role of Leadership Networks in Turkey-Balkan Relations in the AKP era, *Turkish Policy Quarterly*, 2019, 18/3, 119–127. p.

A háborús időszak elmúltával a 2000-es évek függetlenedési folyamatai viszonylag kevés atrocitással jártak (lásd Koszovó, 2004), de Montenegró különösebb konfliktus nélkül vált ki, s Koszovó egyoldalú függetlenségi nyilatkozatát sem követte hadüzenet. A viszonylagos nyugalmi állapot lehetővé tette, hogy a soft eszközeit³⁰ nagy lelkesedéssel erősítő Törökország nagyobb szerepre tegyen szert a régióban.

Ez különösen Ahmet Davutoğlu külügyminiszteri kinevezése (2009 májusa) utáni bő egy-másfél évben öltött látványosan testet, amikor mind a bilaterális, mind a multilaterális kapcsolatokban Ankara nagy aktivitást mutatott (2011 első felétől már az arab tavasz eseményei, s mindinkább Szíria kötötte le a török külpolitikai kapacitásokat). Ebben központi szerepet kapott az a davutoğlu narratíva, amely a régió korábbi (azaz oszmánkori) prosperitását egy szorosabb együttműködéssel képzelte el, amelyben Törökország mint *primus inter pares* meghatározó szerepet játszhatna. A 2001-ben írt nagysikerű könyvében a balkáni muszlim népeket az oszmán örökség részének tekinti, akiket meg kell védenie Ankarának (ebben a politikában pedig két központi ország van: Bosznia és Macedónia).³¹

A közös múltról szóló beszédek természetesen másképp fogadták Szarajevóban, mint Banja Lukában, vagy Belgrádban és Tiranában. Ugyanakkor kétségkívül sikerült eredményeket is elérnie. Így például a szerb parlamentnek Szrebrenicáról hozott határozatát, illetve a diplomáciai kapcsolatok felvételét Szerbia és Bosznia között Davutoğlu a személyes sikerének tekintette. Szintén nagy eredményként értékelték Ankarában a balkáni államok vezetői által 2010-ben aláírt, a régió stabilitását támogató Isztambuli Nyilatkozatot.³² E külpolitikai aktivitásnak is köszönhetően a közvélemény-kutatások szerint javult is Törökország megítélése a régióban a 2010-es évek elejére.³³

Hosszas diplomáciai erőfeszítések után sikerült életre hívnia a török-bosnyák-szerb háromoldalú mechanizmust, amely a három ország vezetőinek rendszeres találkozáját jelentette. Ezen alkalmakkal számos egyezményt kötöttek a felek, illetve közös fórumként szolgált.³⁴ A mechanizmus létrehozása más régiós szereplőket is mozgásba hozott, így 2010-ben Horvátország kez-

³⁰ Ugyan nem állami eszköz, de érdemes megemlíteni a Magyarországon is ismert török sorozatok nagy sikerét a régióban. Ezek részben megváltoztatták a Törökországról kialakult képet, másrészt közelebb hozták az amúgy is kulturálisan sok szállal a kis-ázsiai államhoz kötődő régiót.

³¹ DAVUTOĞLU, Ahmet: *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre, Istanbul, 2001.

³² ROUBANIS, Ilya: The European Crisis and Turkey's Unpredictable Role in the Balkans, *Insight Turkey*, 2019, 21/2, 75–89 p., 84. p.

³³ EGERESI Zoltán: Törökország és a Balkán, *Külügyi Szemle*, 12/1., 39–58. p., 56–57. p.

³⁴ PAVLOVIĆ, Đorđe: The Future of the Trilateral Cooperation among Bosnia and Herzegovina, Turkey, and Serbia, In: *Current Turkey-Serbia Relations*, SAM Report, 2016, 19–38. p. <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2016/12/SAM-Report_Turkey-Serbian.pdf> (letöltve: 2020. 05. 07.).

deményezte egy új, horvát-bosnyák-török diplomáciai fórum kialakítását. Ez 2013 közepéig, Horvátország uniós csatlakozásáig működött is, utána Zágráb lelkesedése érezhetően alábbhagyott, s csak az utóbbi években éledt újra.

A török-bosnyák-szerb háromoldalú együttműködés stabilabbnak bizonyult, azonban Erdoğan egy szerencsétlen, 2013-as koszovói beszéde komoly diplomáciai válságot idézett elő (ekkor hangzott el a „Koszovó Törökország, Törökország Koszovó” mondat).³⁵ Ugyan az eddig ismertetett török (bel)politikai narratívába teljesen beleillett, Tomislav Nikolić, az akkori szerb elnök leállította a találkozót. Ezek újraindítására pár évvel később, immár Aleksandar Vučić államfősége idején került sor – ő pedig már sokkal pragmatikusabb gesztusokra is képes volt akár Szrebrenicát, akár más, Törökország számára fontos kérdéseket illetően.

Míg a 2010-es évek főleg a Boszniához való közeledésről szóltak, addig az utóbbi években a szerb kapcsolatok vettek nagyobb lendületet. A Nyugat-Balkán legnagyobb országával egyre szorosabbá váló politikai és gazdasági kapcsolatok az előző évtizedek lemaradásának pótlását (amelyet ráadásul 2013 után megint pár év kényszerpihenő követett) jelentik. A régióban egyedül Belgráddal vannak közös kormányülések (avagy török terminológiát használva Felső Szintű Stratégiai Együttműködés – Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği).

Ugyan ez nem jelenti, hogy Bosznia vagy a bosnyák népesség kikerült volna az érdeklődésből – nemcsak politikailag, de gazdaságilag sem. A hagyományosan erős török építőipari vállalatok két komolyabb infrastrukturális projektje, így a Belgrádot Szarajevóval összekötő autópálya, illetve a többségében bosnyákok lakta szandzsáki régióban lévő Novi Pazar–Tutin út felújítása jelzi,³⁶ hogy Ankara továbbra is támogatja a szerb-bosnyák közeledést. Az előbbi politikai fontosságát jelzi, hogy Recep Tayyip Erdoğan is részt vett a megnyitón.³⁷

A szoros boszniai kapcsolatokat jelzi, hogy a 2018-as parlamenti és elnökválasztás kampányában, amikor a nagy török diaszpórával rendelkező nyugat-európai államok, mint Németország, Hollandia és Ausztria megtiltották a török állami vezetők beutazását, akkor Szarajevó adott helyet a nyugati diaszpórából érkező törökök és Erdoğan találkozásának (noha ezt Bosznia-

³⁵ BAYDAR, YAVUZ: Erdoğan: ‚Kosovo Is Turkey’, *Al-Monitor*, 2013. október 28., <<https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/10/erdogan-kosovo-turkey.html>> (letöltve: 2020. 05. 07.).

³⁶ Sirbistan’ daki Novi Pazar-Tutin yolunu Türk firması onaracak, *Milliyet*, 2018. október 29., <<https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/sirbistandaki-novi-pazar-tutin-yolunu-turk-firmasi-onaracak-2768560>> (letöltve: 2020. 05. 07.).

³⁷ RALEV, Radomir: Tasyapi starts construction of Belgrade-Sarajevo motorway, *SEENEWS*, 2019. október 9., <<https://seenews.com/news/tasyapi-starts-construction-of-belgrade-sarajevo-motorway-672030>> (letöltve: 2020. 05. 07.).

ban is kritizálták).³⁸ A rendezvényre az AKP Nyugat-Európában létrehozott helyi szervezetének, az UETD-nek (Union of European Turkish Democrats – Európai Török Demokraták Szövetsége) a képviselői jöttek el. A történelmi kongresszuson pedig nevet és részben profilt váltott a szervezet: a neve Nemzetközi Demokraták Uniója (Union of International Democrats – UID) lett,³⁹ s ezután már nemcsak a törökök, hanem bármely érdeklődő számára nyitottá vált.⁴⁰

Védnök szerep

Az AKP Nyugat-Balkán-narratívája alapvetően három fő komponensből áll. Így a régió főleg muszlim népei 1) az oszmán múlt, a közös vallás és kultúra miatt a törökországi elképzelt közösség részeként jelennek meg, amelyek fenyegetettsége ellenében 2) Törökország, s főleg Recep Tayyip Erdoğan védelmet nyújthat (hiszen Ankara most már sokkal erősebb, mint az 1990-es években volt),⁴¹ illetve tágabban értelmezve 3) Törökország a történelmi örökségére építve hozzájárulhat a régió fejlődéséhez és békéjéhez, a keresztények és muszlimok megbékéléséhez.⁴²

Mivel a nyugat-balkáni muszlimok mind nyelvileg, mind politikai közösség szempontjából eltérőek, hiszen legnagyobb tömegeik önálló államokkal rendelkeznek (Albánia, Koszovó), vagy éppen többségben vannak (Bosznia-Hercegovina), vagy pedig jelentős kisebbséget alkotnak, jellemzően speciális jogokkal (Észak-Macedónia), míg pár százalékos kisebbségi helyzetben elsősorban Szerbiában és Montenegróban élnek (Horvátországban és Szlovéniában kis létszámú diaszpóráként vannak jelen), ezért ez a védnöki szerep és mozgástér országoként változik.

³⁸ Bu kez Bosnalılar tepki gösterdi: Siyasi kampanya yapacaksa Erdoğan'ı istemiyoruz, *Odatv*, <<https://odatv4.com/siyasi-kampanya-yapacaksa-erdogani-istemiyoruz-05051816.html>> (letöltve: 2020. 05. 06.).

³⁹ ZEYREK, Mesut: UETD'nin adı Uluslararası Demokratlar Birliği oldu, *Anadolu Ajansı*, 2018. május 21., <<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/uetdnin-adi-uluslararasi-demokratlar-birligi-oldu/1152241>> (letöltve 2020. 05. 04.).

⁴⁰ Az UID nyugat-balkáni jelenléte, a török diaszpóra kicsinysége miatt meglehetősen csekély. Az utóbbi pár évben Bosznia-Hercegovinában, Észak-Macedóniában alakultak UID-szervezetek.

⁴¹ Az Andalúzia-Bosznia párhuzam immár Erdoğanhoz kapcsolva napjainkban is megjelenik, illetve több helyi szereplő is védnökként állítja be Törökországot. L.: İNCEKAYA, Gülsüm: Türkiye sayesinde Bosna Hersek ikinci Endülüş olmayacak, *Anadolu Ajansı*, 2018. május 29., <<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-sayesinde-bosna-hersek-ikinci-endulus-olmayacak/1159447>> (letölve: 2020. 05. 09.).

⁴² DAVUTOĞLU, Ahmet: *A Forward Looking Vision for the Balkans' SAM Vision Paper 1/2011*, <http://sam.gov.tr/tr/wp-content/uploads/2012/04/vision_paper_en1.pdf> (letöltve: 2020. 05. 05.).

A politikai támogatásra számos példát láthattunk az utóbbi két évtizedben. Törökország az elsők között ismerte el Koszovó függetlenségét 2008 februárjában. A szerb kapcsolatok erősítésével Bosznia pozícióját igyekezett javítani, Bosznián belül pedig egyértelműen a bosnyák közösséget támogatja. A szekuláris albániai albánokkal már nem sikerült ennyire szoros kapcsolatot építeni (itt az államépítés ráadásul be is fejeződött). Észak-Macedónia pedig az ortodox többség ellenére szintén komoly támogatásra számíthatott, amely az ottani, relatíve vallásosabb albánság mellett annak a geopolitikai versengésnek is volt köszönhető, amit Ankara Athénnal vív. Fontos hangsúlyozni, hogy ezt az erősen vallásorientált külpolitikát a szekuláris muszlim csoportok kevésbé támogatják (nemcsak az albánoknál, de a bosnyákoknál, sőt, még a szekuláris török kisebbségnél sem).⁴³

Továbbá létrejött egy szofisztikált, erős intézményrendszer, amely a támogatás materiális részét is garantálja. Már az 1990-es évek elejétől a legtöbb állam jó néven fogadta a szekuláris, NATO-tag (és uniós aspiráns) Törökország közeledését és a muszlim hitélet újjászervezése terén mutatott fáradozásait. Ezt az Egyesült Államok is támogatta, amely hasznos szövetségest látott az iráni vagy az öböl-menti vahhabita befolyási törekvésekkel szemben. Ráadásul a törökországi és a nyugat-balkáni iszlám a közös történelem miatt a szunni-hanafita iskolát követi, gazdag helyi szúfi tradíciókkal és vallási mozgalmakkal, amelyek közös kapcsolódási pontként szolgálnak az eltérő iráni vagy öbölmenti iszlámhoz képest. Noha a hidegháború alatt a balkáni államok a vallási képzésre inkább a szocialista arab államokba küldték a tanulókat a NATO-tag Törökországgal szemben, 1990-től ez megváltozott, így megindult egy lassú generációváltás is a vallási vezetőknél, imámoknál, akik között egyre meghatározóbb lett a Törökországban tanultak száma (az arab tavasz kezdeté óta Szíria és Egyiptom helyzete is megrendült, így napjainkra jóformán a kis-ázsiai állam maradt az egyetlen fontosabb vallásoktatási desztináció).⁴⁴

Így a Diyanet (ún. Vallási Ügyek Elnöksége) már az 1990-es évek második felére jelentős szerepre tett szert a romániai, bulgáriai muszlimok vallási életének szervezésében, miközben jó kapcsolatokat építettek ki az albánokkal és a bosnyákokkal is. 1995-től elindította a néhány évente megrendezett Eurázsiai Iszlám Tanács (EIT) nevű fórumot, amelyen rendszerint a balkáni, közép-ázsiai muszlim vallási vezetők vesznek részt. 2006-tól, immár Erdoğan alatt elindult a Balkáni országok vallási vezetőinek találkozója is. Az EIT-t 2020-ig összesen kilencszer tartották meg, a 10. egynapos találkozót 2020-ra tervezték.⁴⁵

⁴³ TABAK, Hüsrev: *The Kosovar Turks and Post-Kemalist Turkey: Foreign Policy, Socialisation and Resistance*, I. B. Tauris, London, 2016.

⁴⁴ MUHASILOVIC, Jahja: Turkey's Faith-based Diplomacy in the Balkans, *Rising Powers Quarterly*, 3/2018, 63–85. p.

⁴⁵ A találkozók: 1995-ben és 1996-ban Isztambulban, 1998-ban Ankarában, 2000-ben Sarajevóban, 2002-ben Gazimagúsában, 2005-ben, 2009-ben, 2012-ben és 2016-ban Isztambulban.

Ahogy Törökország globálisan is igyekezett a muszlimok védelmezőjeként megjelenni, úgy a Balkánon is jelentős erőfeszítéseket tettek a közösségek támogatására, s Ankara központi szerepének megőrzése és erősítése terén. A Diyanet még 1970-es években létrehozott alapítványa (Diyanet Vakfi) több építkezést is elindított a régióban, így Tirana belvárosában épülő nagy mecset jelzi a török állam segítőkészségét. A Diyanet továbbá teológiai ösztöndíjakat ad helyi diákoknak, naptárakkal, Koránnal és egyéb eszközökkel igyekszik segíteni a hitélet biztosítását.

Fontos különbség, hogy a helyi muszlimok a saját vezetőiket maguk választják, ami miatt több országban is akár két főmufti is tevékenykedhet, akik kölcsönösen maguknak vindikálják a hatalmat (erre kiváló példa Bulgária vagy Szerbia). Ezzel szemben Törökországban a Diyanet vezetőjét az államfő nevezi ki, tehát míg a Délkelet-Európában relatív politikai függetlenséget élveznek, ami mellé pénzügyi nehézségek társulnak, addig Törökországra ennek az ellentette az igaz. A hitéleti támogatás mögött tehát végső soron mindig a török állam sejlik fel – még a Diyanet által szorgalmazott testvérvárosi kapcsolatok mögött is. Ankara befolyását egyes államok igyekeztek arra is felhasználni, hogy a muszlim közösségen belüli nézeteltéréseket rendezzék, ennek eklatáns példája a „Török kezdeményezés” volt Szerbiában, ami Novi pazari és belgrádi muszlim közösségek között fennálló vitát⁴⁶ kívánta rendezni 2009-től kezdve a szerb kormány hívására – eredménytelenül.

A Balkánon jelenlévő török külpolitikai intézményrendszer további három fontos intézményének egyike a már említett Török Fejlesztési és Segélyezési Ügynökség. Az eredetileg 1992-ben létrehozott szervezet fő profilja a frissen függetlenné vált közép-ázsiai országok segítése volt, azonban a 2000-es évek elejétől nagyobb büdzsével és ambícióval jelent meg Afrikában, majd Latin-Amerikában is. A TİKA 2020 elején mintegy 55 külképviselettel rendelkezett. Szlovénia kivételével a Nyugat-Balkán minden országában jelen van. Elsősorban Bosznia, Észak-Macedónia, Albánia területén aktív. A szervezet adatai szerint 1992 és 2017 között 3401 projektet valósított meg a Balkánon, ezek nagyjából felét Bosznia-Hercegovinában és Észak-Macedóniában. Koszovó (17%), Albánia (13%), Montenegró (9%) és Szerbia (6%) jóval kisebb részarányt képvisel, míg Horvátországban csak néhány projekt valósult meg, ami részben annak köszönhető, hogy ott nyílt legkésőbb a TİKA-iroda, 2016-ban.⁴⁷ A régió török kisebbségeinek támogatása is javarészt a szervezeten keresztül történik.⁴⁸

⁴⁶ 2007-ben hozott törvény szerint csak egy (muszlim) vallási autoritás lehet az országban, amely a korábban létező két központ helyet egyet kívánt létrehozni.

⁴⁷ TİKA: Balkanlar, <https://www.tika.gov.tr/upload/2018/BALKANLAR/ikinci_balkan_bulusmasi_kitap.pdf> (letöltve: 2020. 05. 06.).

⁴⁸ Például Koszovó egyetlen, török többségű településében, Mamuşában gyakorlatilag minden közintézményt a TİKA újított vagy épített fel.

Az AKP-vezetéshez kötődik a Yunus Emre kulturális intézetek hálózatának létrehozása. Az első kulturális intézet demonstratív Szarajevóban nyílt meg, s noha azóta a világ 45 országában működik, az első években a Nyugat-Balkán felülreprezentált volt. Gyors ütemben nyíltak meg egymás után az intézetek, így Tiranában (2009), Szkopjében (2010), Fojnicában (2011), Pristinában (2011), Prizrenben (2011), Skodrában (2012), Pejában (2012), Podgoricában (2014), Belgrádban (2015), Zágrábban (2016) és Mosztárban (2018), illetve fiiláléval rendelkezik Novi Pazarban.⁴⁹

Jelenleg is Bosznia-Hercegovina kiemeltnek számít, mivel ott három intézettel is rendelkezik, a fővároson kívül még Fojnicában és Mosztárban. A Yunus Emre Intézetek klasszikus kulturális intézeti feladatokat látnak el, így a török kulturális rendezvények, a török nyelvoktatás mellett igyekeznek a helyi török diaszpórákat is támogatni kulturálisan.

További szereplő a Külhoni Törökök és Rokon Népek Elnöksége, amely a török diaszpórák támogatása mellett igyekszik a „rokon népekkel” fenntartott kapcsolatokat ápolni. A rokon népekhez viszont nemcsak a nyelvrokon népek, így az azeriek, kirgiziek vagy kazahok tartoznak, hanem a balkáni muszlim népek is. Az intézmény nevéhez kapcsolódik a Türkiye burslari nevű ösztöndíj is, aminek keretében a világ számos országából, így a Balkánról is szép számmal érkeznek hallgatók a török egyetemekre.

Azonban a politikai befolyásszerzés a gazdasági pozíciók biztosítása nélkül kérdéses. Az utóbbi években Törökország gazdasági nehézségei miatt kevés az esély arra, hogy domináns szerepet szerezzen, s a nyugat-balkáni államok is inkább abban érdekeltek, hogy több hatalommal is jó kapcsolatokat építve igyekezzenek diverzifikálni a külföldi tőkebehozatait. Egyes, kisebb gazdaságoknál viszont így is felmutathatók eredmények: az albán és koszovói külkereskedelem nagyjából 10%-a Törökországgal bonyolódik (igaz, az előbbi esetében Olaszország a maga több mint 50%-os részesedésével domináns pozícióban van), s bizonyos szektorokban különösen sikeresek a török cégek (így például autópálya-építés vagy repülőtér-üzemeltetés), azonban Ankara ezek ellenére messze áll attól, hogy gazdasági gravitációs ponttá váljon.

A puccskísérlet után

A 2016-os puccskísérlet nemcsak a török belpolitikára, de a külpolitikára is jelentős hatással volt. Ugyan már 2013 óta folyt a harc a Gülen-mozgalommal,⁵⁰ amely folyamatosan veszítette el pozícióit (média- és gazdasági birodalmát),

⁴⁹ Yunus Emre honlap, <<https://www.yee.org.tr/>> (letöltve: 2020. 05. 06.).

⁵⁰ A Gülen-mozgalom az 1990-es évek elején tett szert iskoláival jelentős pozíciókra a Nyugat-Balkánon. Számos általános iskolát, középiskolát és egyetemet is fenntart a régióban; az albániai muszlim vallási képzésekben is kulcspozícióban vannak a gülenista intézmények.

azonban ezt a folyamatot a puccskísérelt katalizálta. Ahogy több tízezer ember került börtönbe, s százezrek veszítették el munkájukat, úgy egy csapással megszűnt a több évtized alatt kiépített oktatási, gazdasági és médiahálózat. Ugyanakkor a küzdelem még 2020 elejére sem ért véget, letartóztatások még mindig vannak, azonban ezek nagysága immár lényegesen kevesebb a 2016–2017-es időszakhoz képest.

A mozgalommal folytatott harc súlypontja külföldre került át. Egyrészt a török diplomácia igyekezett elérni, hogy az egyes államokban lévő vagy odamenekült gülenista vezetőket adják ki – a mozgalom vezetője, Fethullah Gülen jelenleg is az Egyesült Államokban, pennsylvániai birtokán él –, illetve korlátozzák szervezeteik mozgásterét.⁵¹ Másrészt létrejött még 2016-ban a Maarif Alapítvány (Maarif Vakfi),⁵² amelynek célja a külföldi gülenista oktatási intézmények átvétele, vagy ahol erre nincs lehetőség, ott egy párhuzamos intézményrendszer kiépítése. A török soft power lakmuszpapíriaként számos régióban, így Közép-Ázsiában vagy Afrikában jelentős sikert ért el az ankarai diplomácia: több ország lehetővé tette, hogy a gülenista iskolák a Maarif fenntartásába kerüljenek.⁵³

A muszlim közösségekben jó kapcsolati hálóval és viszonylag nagy befolyással rendelkező Diyanet is igyekezett kivenni a részét a gülenista hálózattal való harcból, így azon túlmenően, hogy az ezekben az országokban dolgozó törökországi imámok jelentettek a gülenistákról, a mozgalomról broszúrákat jelentettek meg. Egyes országokban, így például Montenegróban a főmufti, aki korábban is jó kapcsolatokat ápolt a török kormánypárttal, Ankarát támogatta a kialakult helyzetben, míg Albániában a helyi vallási vezető, aki maga is gülenista iskolában végzett, Skënder Bruçaj már kritizálta a török kormány gülenisták ellen tett lépéseit.⁵⁴

A puccs után Demokrácia és Nemzeti Egység Napja néven nemzeti ünneppé nyilvánították július 15-ét, amit nemcsak az országon belül, de szerte a világban igyekeznek megünnepelni. A Nyugat-Balkánon lévő török állami szervek és egyéb szervezetek, például az UID, különböző programokkal emlékeznek a 2016-os eseményekre. Így Szarajevóban rendszeres emlékfutást rendeznek, máshol filmeket mutatnak be, konferenciákat és kiállításokat tartanak. A török katonai kontingensnek otthont adó boszniai Zenicában barátságos futballmeccset is tartottak 2019-ben az esemény alkalmából.⁵⁵

⁵¹ A politikai nyomásgyakorlásban Ankara odáig ment, hogy vétóval fenyegette meg Észak-Macedónia NATO-tagságát is – annak ellenére, hogy az előző három évtizedben ennek egyik legnagyobb támogatója volt.

⁵² UYGUN, Yurdağül: Maarif Vakfi kuruluyor, *Sözcü*, 2016. június 15., <<https://www.sozcu.com.tr/2016/egitim/maarif-vakfi-kuruluyor-1275103/>> (letöltve: 2020. 05. 10.).

⁵³ IŞIK, Esin: FETÖ'nün yurt dışındaki 218 okulu Maarif Vakfı'nda, *Anadolu Ajansı*, 2019. július 16., <<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/fetonun-yurt-disindaki-218-okulu-maarif-vakfinda/1533402>> (letöltve: 2020. 05. 10.).

⁵⁴ MUHASILOVIĆ: i.m.

⁵⁵ CRNOVRSANIN, Sanela – ALIJU, Dzihat: 15 Temmuz Batı Balkanlar'da etkinliklerle anıla-

Az EU kapujában lévő Balkán kényes helyzetbe került, hiszen a jelentős gülenista hálózat miatt Törökország nagy hangsúlyt fektetett a szervezeteik felszámolására. Ugyan mindeközéig nem került sor intézmények bezárására, azonban számos gülenistát kiadtak Törökországnak. Ezek közül a legnagyobb botrány Koszovóban robbant ki, s jól példázza az országban az államfő és a kormányfő között kialakult vetélkedést. 2018 áprilisában hat gülenistát adtak át a török hatóságoknak. A döntés mögött az Erdoğannal jó kapcsolatokat ápoló államfő, Hashim Thaçi állt, aki ezzel megkerülte Ramush Haradinajt, a miniszterelnököt, aki hangos nemtetszésének adott hangot; az ügy végül a nemzetbiztonsági vezető és a belügyminiszter lemondatásához vezetett.⁵⁶ Hasonló kiadatokra – a 2020-as menekültválság által megkímélt⁵⁷ – Bulgáriában is volt példa, illetve számos ország, így Montenegró és Albánia is fontolgatja gülenisták kiadását; 2019 őszén Bosznia vonta vissza négy török állampolgár tartózkodási engedélyét.⁵⁸

Konklúzió

Törökország nyugat-balkáni kapcsolatai az utóbbi másfél évtizedben jelentős változások mentek keresztül. Az ország súlya és láthatósága növekedett a régióban, amit a sűrű diplomáciai látogatásokon kívül a különböző intézmények, így a Yunus Emre Kulturális Intézet, a Diyanet, a TİKA és újabban a Maarif Vakfi térnyerése jelez. A kulturális együttműködések támogatása, ösztöndíjak osztogatása és a török NGO-k jelenléte is mind a lassú befolyás-szerzés eszközeként jelenik meg. Azonban a nyugat-balkáni török „építkezés” nemcsak bilaterális, külpolitikai kérdésként, hanem a Törökországban lévő balkáni diaszpóra, a török társadalom figyelve miatt belpolitikai kérdés is a török vezetés számára.

Törökország főleg ezen (a jellemzően muszlim lakosság körében) soft képességek építésében elkönyvelt sikerei ellenére gazdasági súlya meglehetősen csekély maradt a régióban. A régió legfőbb orientációs pontja továbbra

---

csak, *Anadolu Ajansı*, 2019. július 8., <<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/15-temmuz-bati-balkanlarda-etkinliklerle-anilacak/1526037>> (letöltve: 2020. 05. 08.).

⁵⁶ Kosovo parliament to investigate arrest of Turkish nationals, *Turkish minute*, 2018. április 5., <<https://www.turkishminute.com/2018/04/05/kosovo-parliament-to-investigate-arrest-of-turkish-nationals/>> (letöltve: 2020. 05. 04.).

⁵⁷ Erről L.: EGERESI Zoltán – KACZIBA Péter: Menekültválság a görög-török határon. Előzmények, fejlemények, kilátások, *KKI Elemzések*, 2020/5. <https://kki.hu/wp-content/uploads/2020/03/25_KKI-elemz%C3%A9s_GRC_TUR_Egeresi_Kacziba_20200312.pdf> (letöltve: 2020. 05. 04.).

⁵⁸ SORGUC, Albina: Bosnia Cancels Four Turks' Residence Permits on Erdogan's Request, *Balkan Insight*, 2019. szeptember 30., <<https://balkaninsight.com/2019/09/30/bosnia-cancels-four-turks-residence-permits-on-erdogans-request/>> letöltve: 2020. 05. 05.).

is az Európai Unió, külkereskedelme döntő része uniós országokkal zajlik, s a legtöbb befektetés – sok esetben a török is – az EU-ból érkezik.

Az utóbbi pár év belpolitikai fejleményei erősen hatottak a bilaterális kapcsolatokra: a gülenista mozgalom felszámolása vagy legalábbis meggyengítése az egész régióban kulcsfontosságú tényező lett. Ezáltal nyomás alá kerültek a helyi elitek, amelyek választani kényszerülnek a török állami mézesmadzag és furkósbot valamint a helyi szinten „beépült” gülenisták között. Mindez pedig egy általános, uniós csatlakozási problémát is feszeget, mivel a jogállami kérdéseken túl az EU, s azon belül is Németország, rossz szemmel nézi a török belpolitikai küzdelem projektálását. Ankara beavatkozása a helyi politikába pedig a helyi (főleg szekuláris) muszlimok körében sem örvend osztatlan örömmek, noha kétség kívül Erdoğannak sikerült találni néhány helyi „erős embert,” akivel gyümölcsöző viszonyt épített ki, s akikre számíthat a gülenisták elleni küzdelemben is.